

ՀԱՄԱԲԱՆԻՔԻ ՌՈՒՄԱՆՈՅ

ՀԱՄԱԲԱՆԻՔԻ ՌՈՒՄԱՆՈՅ Հրատարակուում է իւրաքանչիւր ամսի 10 ին և 20 ին տարեկան գինը ՃՈՒՆ-ԲԱՆԻ հետ ի միասին է 3 օուր արծաթի իսկ կէս տարուանը 3 օուր արծաթի կանխիկ վճարելի:

ՆՈՅՆԵՐԻ 20

Հ. 8

1861 ՄՄԻ

ԱՎԱՊԱՐՔԱՆ ԵՒ ԿԵՍ-ԳԻՇԵՐԱՅԻՆ ԱՐԵՎԱԿ

Ավաղաքաւ, որ աշխարհագիրք լիառն են անուանում, ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ՝ մի փոքրիկ բլուր, 600 ֆուտ բարձրութեամբ, այն գետոյ եզերքումը, որ բաժանում է Հ վեցիայն Ֆինլանտիայից, Ֆինլանտեան Օֆէր-Սօրնէօ և Հ վեցաւց Մաթթարէնի գիւղաքաղաքների միջոցում: Այս տեղ եկաւ ի 1736 թուականին երեւին Մօիէրթիւի՝ Օնթիէ Երբայի հետ ի միասին, այն յանձնարարութիւնը կատարելոյ համար՝ որ յանձնած էր նորան փարիզու ձեռնաւանդ գիտութեանց:

Ի սկզբան՝ Մօիէրթիւի բնակեցաւ Ավաղաքայի մօտ, Փէլսո անունով մի փոքրիկ գիւղաքաղաքի մէջ, և վարմացուցաւ

նում էր խեղճ գիւղացիքը, որք նայում էին նորա աստեղաբաշխական մեքենաների և անվերջանալի հաշիւների վերայ որ նա առնում էր, և փոքր մնում էր՝ որ կախարդի տեղ պիտի համարէին նորան: Բայց Մօիէրթիւի յաջողապէս վերջացոյց իւր տեղեկութիւնքը Ավաղաքայի դագաթումը, և յետ 70 ամաց, մի և նոյն տեղի վերայ երեւցաւ Հ վեցաւց աստեղաբաշխ Սվանպէրի: Այսպէս Ավաղաքաւ երկու անգամ նշանաւոր եղաւ գիտութեանց պատմութեան մէջ. բայց յայսմանէ, կան այլ ևս արժանի յիշատակի իրք՝ որ հռչակաւոր կացուցանում են նորան:

Յայտնի է՝ թէ Հիւսիսային երկիրներն՝ ընկղմեալ գորով բոլոր ձմեռնային եղանակում մութ խաւարի մէջ, ամառը վայելում են շարունակապէս արեգական ճառագայ-

ՀԱՄԱԲԱՆԻՔԻ ՌՈՒՄԱՆՈՅ

Տ. Տ. ՄԱՏԹԵՈՒՆ ԱԵԿԱՓԱՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ

ԱՄԵՐԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

«Աղբիւր կենաց և փրկութեան մերոյ Հոգի Հօր և Որդւոյ, ի յարմարոյն Եկեղեցւոյ ընկնան դաւադանի հասեալ ժամու շնորհաբար պայծառացող զգաւազան իշխանութեան մերոյ Հայրապետի»:

Հարկաւ:

Քաղցրացի բեղ ձայն խնջոյ նուագի,
Իմ անկողնի վրէժագեաց սիրուն ձեռն Հայկայ,
Իւր զու բարբառոյ բո հէք զաւակի,
Եւ ունկն մատո բանիս դու շարքայ,
Եւ մենագորն Աջ Ամենակալի
Հաճեցաւ մերկել ըզքն վրէժաց բուրձ,
Եւ քեզ խնամածու ըզքն ծերունի,
Ան բոյոց ցանկայ բարեբաստ աւուրց:
Սա սուրբ հաւատոյ ախոյեան անվան,
Օ օրացեալ օծմամբ իւղոյն սրբալոյս,
Որ ըստ խորհրդոյ իւրումն անուան՝
Ի քարոզ բանին կենսախորախոյս:
Իբրեւ աշաղուրդ զեկավար ճարտար
Նրստեալ կայ ի խելս ազգային նաւու,
Կառավարել զայն հաւատարմարար
Յայտմ արեսաստ յաշխարհիս ծովու:

Օ ազգային օգուտ կարեալ նպատակ,
Ջանայ՝ որչափ է ինքն ձեռն հասնորդ,
Չբռալ նաւակին ի բազմակոհակ
Ի ծովուն այեաց կրել ինչ վնաս:
Իբրեւ առաւօտ լուսոյ բերկրածագ
Եւ հետ հալածէ ըզմէ միթութեան:
Օ ողբեալ ուսմանց վառեալ ըրծորագ
Եւ աջորդ ուղտն լինի փրկութեան:
Եւ հա քեզ իմ աղբ, Բարձրեան Աստուած
Բացեալ է զդուռն զթութեան առաւ:
Դու այլ մի գոչեր հեղմամբ արտասուաց,
«Ո՛ր է Հայկ, Արամ, Տիգրան և Տրդատ»:
Եւ հա քեզ խնամող Հովիւ անձնադիր,
Եւ հա յարարթուն հրեղոյ Դիտապետ:
Իւր նորայն ձայնի, ըզնա դու ծանիր:
Ըզնորուն շաղաց զընա միշտ ըզհետ:
Յընծացողք հապա ցընծութեամբ հոգւոյ,
Ի յաւուր տօնի Պետիս Ա Եհախաւ:
Կացեալ ի յաղօթս հանդէպ սեղանոյ,
Մաղթեցողք նմա ըզկեանքս յերկար:
Եւ իւր խնդաւ և դու, մայր եկեղեցի,
Օ հարսնութեան զգեցիր պայծառ պատմութեան:
Թող այսօր ի քեզ նոր տօն խմբեսցի,
Յիշատակ Հովիւս Առաքելաբան:

ԱՔԵՐԱՆԻ ԴԱՆՏԱՐԻՆԻ ՆԱԿԱՐԵՆԵՅ:
Հոկտեմբեր 1861 ՄՄԻ:

թից զուարճութիւնը: Որքան մօտենանք դէպ 'ի բեւոժ, այնքան օրերը մեծ են: Եւ փիցպէրկէնի վերայ կարելի է տեսանել այս երեւոյթը՝ Յունիսի 13 ին (25 ին ըստ նոր տուամարի):

Այն օրը՝ Մաթթարէնկիյի և Օֆիլը - Թօրնէօյի անպաճոյճ տնակներն մի այլ ձև են ստանում: Ամենայն տեղ տեսնւում են թանկագին զգեստք. ոսկին փայլում է եղևնեայ սեղանների վերայ, ուր՝ ուրիշ ժամանակ՝ հազիւ թէ տեսնւում է մի արծաթի թաղէր. տների պատշգամբից վերայ լսուում են զանազան լեզուների ձայներ, երբ որ ամբողջ տարւումը՝ ոչինչ չէ լսուում բաց 'ի Եփեսոսցի բիրտ և սաստկահնչուն ձայներից: Այս տեղ հաւաքուում են հետաքրքիր մարդիկ՝ Նորմէկիայից, Եփեսոսից և Ռուսաստանից, ևս և Նւրոպայի հարաւային երկիրներից: Եւ ատանգամ պատահում են այս տեղ և Նեղղիացիք՝ որք Զուրմի մէջ Քրիստոսի ծննդեան տօնը կատարելուց յետ, ցանկանում են անշուշտ տեսանել և հետեւել Նվազաքսայի վերայ: Պատմում են՝ թէ 30 տարի յառաջ, մին Նեղղիացի եկեր է Մաթթարէնկի՝ այն օրի երեկոյն հանդիպին ակաւոտես լինելոյ համար, և մին խուց է վարձեր: Յունիսի 13ին կատարուելու հանդիպին ներկայ գտանուելու ցանկութեամբ՝ անցեր է նա բոլոր Նւրոպան, և ոչ մի տեղ չէ դադարած՝ որ մի գուցէ իւր երեւակայութիւնը խանդարէ, և ոչ մի անգամ ևս չէ նայած ճանապարհին պատահած երեկոյն իրաց վերայ, և ոչ իսկ այն մարդոյ և աղգաց վերայ, որք շրջապատում էին նորան: Ամի 12 ին՝ արեգակն գեղեցիկ և պայծառ երեւոյթ է ունեցած, և չէր կարելի կարծել՝ թէ նա միւս օրը չպիտի երևի իւր շքեղ կերպարանաւ, այն մարդոց՝ որք ցանկանում են տեսանել նորան: Նեղղիացին կանգնում է Նվազաքսայի զագաթի վերայ, շփում է ձեռքերը և սպասում է կէս գիշերին: Բայց նոյն իսկ ըոպէին՝ երբ որ արեգակն 'ի մայր պիտի մտանէր, հասանում է մի թխպազին թանձրագոյն ամպ, և ծածկում է արեգակը այնպէս, որ նուրա ճառագայթից մի նշոյն ևս չէ հասանում մարդոյ աչքին: «Միշտ և ամենայն տեղ անյաջողութիւնը ետեւիցս է վազում» ասելով՝ շարժում է Նեղղիացին բարկութեամբ իւր ձեռքը, իջանում է Նվազաքսայից լուռ ու մունջ, դառնում է իւր խուցը, և ատրճանակով սպանում իւրեան:

Այդ գիշերը (Յունիսի 12 էն դէպ 'ի 13 ը), որ հին ժամանակումը տօնում էր, և որ քրիստոնէայք փոխեցին և անուանեցին՝ օր Յովհաննու Մկրտչի, մինչև ցայժմ ևս կատարում է մեծ հանդիսով հիւսիսային երկիրներում. առաջին ժամանակներումը տօնում էին նմանապէս այն տօնը և Հարաւային երկիրներում, բայց այս սովորութիւնս ոչնչացաւ, և միայն քանի մի հեռաւոր և անշուք գիւղերումը յիշատակում են Յովհաննու Մկրտչի օրը:

Նվազաքսայի շրջակայ բնակիչքն այն գիշեր կրակ են վառում բլուրների և սարերի վերայ. ցնծալից պարերգուաց բազմութիւնք հաւաքւում են կրակի չորս կողմը. նոցա միաձայն նուագերգութեանց հնչմունքն օդը լընում են. ով որ

եղած է այդ օրը Վուլքրպէրկումը (Վուլքրպէրկ անուանեալ կղզւոյն վերայ Փեթերպուրկումը), նա կարող է հասկանալ Նվազաքսայի վերայ կատարուած տօնի շքեղութիւնը և փառաւորութիւնը, միայն այնու զանազանութեամբ՝ որ այն տեղ ուրախանում և զուարճանում են բարեմիտ գիւղացիք, բայց այս տեղ Վերմանացի կոշկակարներ և դերձակներ:

Այս հին տօնի հետ միացած են և քանի մի սնապաշտութիւնք: Եփեսոսից գիւղացիքն հաւաստի են՝ թէ այն ըոպէին՝ երբ որ արեգակն մտանում է 'ի մայրն և յանկարծ դարձեալ երևում է, կարելի է տեսանել ճանապարհաց գլխումը (քէր-հոմ) կախարչներ, թովիչներ, դիւթեր, և այլ այնպիսի մարդիկ՝ որք գիտեն ապագայ դիպուածքը գուշակել: Աթէ օրիորդաց մինն կամենայ խմանալ՝ թէ արդեօք ինքն շոյտ պիտի ամուսնանայ, և թէ՛ ով պիտի լինի իւր փեսայն, գնում է այն գիշեր 'ի դաշտ, հաւաքում է ինն տեսակ զանազան ծաղիկներ, կապում է մի փունջ, և գնում է նորան իւր բարձի տակ: Աւերբ որ նա 'ի քուն մտնի, իւր ամէն կամեցածը և ցանկացածը կարող է տեսանել:

Ճանապարհորդքն այն գիշեր ելանում են 'ի Մաթթարէնկի կամ յՕֆիլը - Թօրնէօ գիւղերից՝ երեկոյեան տանել ըորդ ժամուն՝ անցանում են Թէնկիլի ջուրը և եղևինի և մայրի անտառների միջէն ելանում են Նվազաքսայի դուռը: Այս տեղէն երևում է երկայն դաշտավայրն որոյ վերայէն ընթանում է Թօրնէօ գետն, որոյ եղերքն զարգարուած են գեղեցիկ տներով: Այն գիշերին, արեգակն պայծառափայլ ժամանակին, այս տեսարանս՝ որ մի անօրինակ տեսարան է, յափշտակում է մարդոյ աչաց տեսութիւնը, և նորա սրտի վերայ մի անպատմելի աղղեցութիւն ունի:

Բայց այս տեսարանս՝ որոյ համար Նեղղիացիք գնում են Նվազաքսա, կարելի է տեսանել յրթագս քանի մի շաբաթուց Աթօքհոլմի և Փեթերպուրկի մէջ: Մայիս ամսէն ըսկըսեալ՝ գիշերներն այնպէս շոյտ կարճանում են՝ որ ցերեկից զանազանում են միայն աղօտ վերջալուսով: Արեկոյն՝ կարելի ճանաչել միայն այնու, որ թռչուններն լուռ են պարտեգների մէջ, ծառոց տերեւներն առաւել չեն տատանում քամիից, Նէփայի այլքներն հանդարտում են, և կազմում են հայելոյ նման մի տափարակ մակերեւոյթ: Արեգակը աներևութանում է, թողլով իւր ետեւն ծիրանափայլ վերջալոյսը՝ իբր հաւաստի նշանակ իւր շոյտ վերադարձին: Ով հիւսիսի զուարճագեղ երկիրներ: Ով որ գոնէ միանգամ տեսած է ձեզ, երբեք չէ կարող մոռանալ: Այն երջանիկ վայրկեաններումը, ոչ մի սէր և ոչ մի ուրախութիւն կարեն ծնանիլ առանց կրօնական խորին զբոսանոց: Այսպիսի լուսապայծառ գիշերներում՝ բնաւ Էքսիիրը չճանաչողն ևս՝ կարող է ինքնին ստեղծանել Midsummer night dream. իսկ եթէ երեւակայել չգիտէ, թող կարգայ Սորտալթթի գեղեցիկ ոտանաւորները տարւոյ երկարագոյն օրի վերայ:

զատուած պատկեր իր ցոյցում ա զոգ
տալով միջոցում այնպիսի յոյժ յաճառ
ուրախութեամբ ունի միայն յիշատակում
այնպիսի միջոցում պատկեր ներքին

րել մեր ազգին իւր գիտութեամբը, որով և առ սակաւ սա-
կաւ պակասեցնել հոգեւորականաց վերայ եղած բամբասանքը:
Եւ իւրոք չէ լինելու անել այս տեղ և այս՝ թէ շնորհիւ այս
նորին՝ քահանայիս՝ Գօրայ եկեղեցիներում առաջին ան-
գամ լսուեցաւ Հայերէն լեզուաւ քարոզ հանդերձ թարգ-
մանութեամբ ի Վրաց լեզու. վասն զի Գօրեցիք առհասա-
րակ Հայերէն խօսել չգիտէն, և այդու իսկ ազգասիրական
եւանդ ձգուելով նոցա մէջ, ամենքն այժմ սկսած են Հայ-
երէն լեզուն ուսանել:

1862 թուականի համար տպուած Փեթերպուրկի Ա-
կաւանական Օրացոյցի մէջ նշանակուած կայ Ռուսաստանի
Հայոց երկու վիճակի մէջ, այն է՝ Աստրախանու և Կոր-
կասի՝ շէնքերի և Պեսարապոյ, 1859 թուականում ծրն-
ուած, մեռած և ամուսնացած Հայոց թիւը, որ այս է.

Աստրախ.	Վ. 573. 595. 1168.	224.	437. 411. 848:
Կորկասի.	Վ. 450. 409. 859.	223.	275. 290. 265:

ՆԵՐՈՒՆ

Հետ երկրաշարժութեանն, որ եղաւ Մայիսի 13 ին Քիւրտ-Քէնտ
գիւղի մօտ, Լիմանի վերայ (որ յայտնի է Բալու - Քիւրտ - Աստր-
անուով) որի մէջ կար մի փոքր ջուր, երեւցաւ բաւական շատ, ըս-
պիտակ և յստակ աղ: Այդ տեղը Զարտոպից համարեալ թէ 8 վերստ
հեռաւորութիւն ունի, և որովհետեւ այդ աղը կերակուրի մէջ գործա-
ծութեան համար շատ ձեռնտու է, բնակիչները սայլերով տանում են
նորան. և այսպէս բաւականին պաշար են արած: Այսպիսի գիւտն
փոքր բան չէ մանաւանդ այն տեղի համար, ուր շատ ստոր աղը հա-
մար վճարում են 40 կոպ. փութին:

— Թականորոցի մինչև Լոստոն նորերումն ելքարական գիծ բա-
շտեցաւ, և որի վերայ եղած փորձառութիւնքը ասում են թէ ըստ
ամենայնի յաջողեցան: Այդ ելքարական գիծն անցանում է Օտէս-
սայի և Վարչաւի վերայէն ի Վերլին, իսկ այս տեղից ի Վակա և ի
Լոստոն: Ելքարական գիծ երկայնութիւնն է 3,000 վերստ:

— Երկրորդ նախնի թաց համարների մինի մէջ յիշուած Ռիկայից
մինչև Տինապուրկ շինուած երկաթուղին շոգեկառքից ելանելոյն
ժամերն նշանակուած են հետևեալ կերպիւ: Ռիկայից արագընթաց

(ճանապարհորդներով միայն) շոգեկառքն ելանում է ժամը 2 ին յետ
կէս աւուր և հասնում է Տինապուրկ երեկոյան ժամը 8 ին և 53
րոպէին (Փեթերպուրկեան շոգեկառքը ելանում է Տինապուրկից ժամը
2 ին գիշերուայ): Ժանր գնացող շոգեկառքն (այսինքն և՛ ճանապար-
հորդներով և՛ ապրանքով) ելանում է Ռիկայից երեկոյան ժամը
6 ին, և հասնում է Տինապուրկ ժամը 9 ին և 18 րոպէին առաւո-
տու: Տինապուրկից արագընթաց շոգեկառքը ելանում է Ռիկայ գնա-
լու համար առաւօտեան ժամը 8 ին և 6 րոպէին, և հասնում է Ռի-
կայ ժամը 2 ին և 48 րոպէին յետ կէս աւուր: Իսկ ժանր շոգեկառքը
ելանում է Տինապուրկից ժամը 6 ին և 6 րոպէին երեկոյան, և հա-
սանում է Ռիկայ ժամը 10 ին և 32 րոպէին: Այսպիսի ժամակարգու-
թիւնը ասում են թէ ըստ ամենայնի յարմար չէ:

— Իւրոր Ռուսիոյ մէջ 1859 թուականում կար 9,346 ուսումնա-
րան 542,765 աշակերտներով, յորոց
կայսերութեան մէջ կար. 7,773 ուսումնարան 453,123 աշակ-
երէաց թագաւորութեան մէջ 1,462 83,543
Ֆինլանդիոյ մէջ. 111 6,099

ՄՐՏԵՐԻՆ

Փորթուգալացոց թագաւորական տունն կարճ միջոցում ան-
ակնկալ և մեծ հարուած կրեց: Նոյեմբերի 6 ին (Հոկտեմ. 25 ին)
վախճանուեցաւ թագաւորի եղբայրն՝ Տոն-Ֆեռնանտո տ'Ալբանթա-
րա, որ տան և հինգ տարեկան էր, իսկ ամսի 11 ին (Հոկտ. 30 ին)
գերեզման իջաւ և ինքն թագաւորն: Թագաւորի երկու եղբայրն ևս,
որք են՝ Տոն-Փետրո և Տոն-Աուկուստո՝ վտանգաւոր հիւանդ են:
Միւս արքայազնները, այսինքն՝ Դուքս տ'Օփորթո և Դուքս տե
Պէյա, որք գտնուում էին Բոմիլիէնում՝ շտապաւ իւրեանց հրա-
ժարական ողջընթացով Գաղղիոյ Կայսեր, վերադարձան ի Լիսա-
պոն: Առաջինն նոցանից, այն է՝ Դուքս տ'Օփորթո, հրատարակ-
ուեցաւ թագաւոր Փորթուգալիոյ: Վախճանեալ թագաւորն ծնած էր
1837 թուականին Նոյեմբերի 16 ին, ուրիշն էր նա 25 ամաց: Իսկ
յաթոս նառաւ նա յետ իւր մօր մահուան 1853 թուականին Նոյեմ-
բերի 15 ին ընդ հոգաբարձութեամբ իւր հոր: Կառավարութիւնը ան-
ցաւ ըստ ամենայնի նորա ձեռքը Նոյեմբերի 16 ին 1855 թուակա-
նին: Նոր տ'Օփորթո թագաւորն ծնած է 1837 թուականին Հոկտեմ-
բերի 31 ին:

Պատէն քաղաքի մէջ, որպէս և Անգղիայում և Պէլքիքայում
կանայք սկսան ելքարական գիծ համբաւ առաքողների պաշտոն-
ները կատարել: Ելքարական գիծ պաշտոնակատար անձանց կանայքը
և դստերը մտանում են այդ ծառայութիւնը, և կատարում են իւր-
եանց գործը մեծ ջանքանքով թեամբ:

Ի յիշատակ Լորտ-Պայրենի աշխատութեան, որ նա ունեցաւ
Յունաստանի աղաքութեան համար, Միւսթիկ անցեալ տեղում, որ
նա վախճանեցաւ, կամենում են արձան կանգնեցուցանել: Երկուս
նոցա գետը այս տարի սաստիկ մեծացաւ, մինչև անգամ մե-
ծամեծ վնասուց պատճառ եղաւ: Բամբակի երրորդ մասն փչացուց,
որպէս և չաքարի եղեգները:

ՄՐՏԵՐԻՆ 2. ՄՐՏԵՐԵԱՆՅ

Սին Գաղղիացի հնարեց այսպիսի ոտնաման քառաւորից շին-
ուած, որով կարելի է ման գալ ծովն վերայ, այնպէս որպէս ման
նոք գալիս ցամաքի վերայ: Փարիզի մէջ կատարուած փորձերը լիովին
յաջողուեցան:

ՀԱՄԱԵՒԵՐԵՐ ԹԻՒՆՈՅ
ՀԱՄԱԵՒԵՐԵՐ ԹԻՒՆՈՅ
ՀԱՄԱԵՒԵՐԵՐ ԹԻՒՆՈՅ
ՀԱՄԱԵՒԵՐԵՐ ԹԻՒՆՈՅ

Ստորագ. 1861. 162 երկ. 162. Գինն քաղաքիս մէջ է 50
կոպ. արծ. իսկ այլ քաղաքներ ուղարկելու համար գնողն պարտա-
կան է վճարելու նաև փոստի ծախքը, հաշուելով մէկ օրինակից մին-
չև երեք օրինակ՝ մէկ փունթի տեղ, այն է՝ 30 կոպ. արծ.

Պատ. Ստ. Գաղղիացի հնարեց այսպիսի ոտնաման քառաւորից շին-
ուած, որով կարելի է ման գալ ծովն վերայ, այնպէս որպէս ման
նոք գալիս ցամաքի վերայ: Փարիզի մէջ կատարուած փորձերը լիովին
յաջողուեցան: